

Juli 2014

HANDBOEK MEEKOPPELEN

HOE ELKE INVESTERING IN DE STAD KAN BIJDAGEN AAN KLIMAATBESTENDIGHEID

Proceshandvatten voor de koppeling van ruimtelijke
(klimaat)adaptatie aan stedelijk beheer
Bart Stoffels | Michiel Brouwer

INHOUD

WAAROM RUIMTELIJKE ADAPTATIE MEEKOPPELEN?	3
HOE WERKT HET MEEKOPPELEN?	4
1. STARTSITUATIE	6
2. DE HOEKVLAGGEN: MEEKOPPELEN OP STEDELIJK OF STRATEGISCH NIVEAU	8
a. Wijze van samenwerken en regie voeren	9
b. Financiële condities	10
c. Informatie uitwisseling	13
d. Timing	14
3. HET SPEELVELD: MEEKOPPELEN OP OPERATIONEEL OF GEBIEDSNIVEAU	15
4. HET METROSPEL EN ANDERE HULPMIDDELEN	17
PRAKTIJKVOORBEELDEN	19
Assendorp, Zwolle	19
Rivierenbuurt, Amsterdam	20
Haarlemmermeer	21
THEMATISCH VOORBEELD: AFKOPPELEN VAN REGENWATER	22
colofon	23

WAAROM RUIMTELIJKE ADAPTATIE MEEKOPPELEN?

De opgave om de stad klimaatbestendig te maken is complex. Het vergt veranderingen van de inrichting van de bestaande gebouwde omgeving. Maar voor die verandering zijn meestal geen geormerkte budgetten beschikbaar.

Dit handboek helpt u bij het realiseren van klimaatbestendige maatregelen. Door ‘mee te koppelen’ met geplande investeringen en onderhoud aan assets, hoeven doelen en projecten voor een klimaatbestendige stad geen extra investering te vergen. Sterker, meekoppelen en afstemmen met bestaande processen kan zelfs geld besparen en een hogere kwaliteit opleveren!

De opgave om de stad klimaatbestendig te maken is zeer gedifferentieerd en uiteenlopend. Alle partijen in de ruimtelijke ordening zijn er bij betrokken, ieder met hun eigen kansen, wensen en assets. De ingrepen zullen voornamelijk plaatsvinden in de al bestaande stad. De afdelingen beheer en onderhoud krijgen hierbij een steeds prominentere rol. Beheren wordt het nieuwe ontwikkelen.

Voor klimaatadaptatie zijn veelal geen geormerkte budgetten beschikbaar. Alleen in urgente situaties zal er extra geld vrijgemaakt worden. Onder de druk van bezuinigingen en veranderingen in de ruimtelijke ordening, moet worden gewerkt

met de bestaande of zelfs afnemende budgetten voor onderhoud en beheer. Door deze beperkingen is er meer bereidheid tot samenwerking, innovaties in producten en werkprocessen. Ondanks bezuinigingen blijft er de garantie dat er in de stad door vele partijen geïnvesteerd zal blijven worden.

Klimaatadaptatieve maatregelen vragen niet per definitie om meer geld. Door deze ingrepen mee te koppelen met geplande ingrepen in de openbare ruimte, de ondergrondse infrastructuur en het vastgoed, en bij andere functies als recreatie en economie, kunnen ze eenvoudig worden uitgevoerd.

Daarom is er dit handboek. Een hulpmiddel bij het koppelen van reguliere investeringen aan maatregelen die de stad klimaatbestendiger maken.

Een essentiële voorwaarde voor het slagvaardig kunnen meekoppelen is een open werkcultuur met de intrinsieke bereidheid onder de assetmanagers om samen te werken. En dat kán nog wel eens een cultuuromslag betekenen.

Deze meekoppeltool is ontwikkeld samen met de gemeenten Haarlemmermeer, Amsterdam en Zwolle. Daarom treft u over deze gemeenten diverse voorbeelden in dit Handboek aan.

HOE WERKT HET MEEKOPPELEN?

Meekoppelen gaat over het ‘edele spel der samenwerking’. Het rendement van meekoppelkansen wordt hoger naarmate er verder is nagedacht over de voorwaarden, van het spel, de speelruimte en de spelregels. Dit Handboek biedt u tips, adviezen en voorbeelden voor het meekoppelen op alle schaal- en abstractieniveaus.

Het handboek in vier dimensies:

>>> 1. Bepaal uw startpositie

De Start van het proces: dit helpt u een keuze te maken in de thema's, in het moment en de omvang van het meekoppelen.
#start #inventarisatie #asethouders #procesvorm

>>> 2. Plaats de hoekvlaggen

De Hoekvlaggen helpen u op strategisch niveau de randvoorwaarden en condities te bepalen om goed te kunnen meekoppelen.
#organisatie #financiering #samenwerking #regie

>>> 3. Bepaal uw speelveld en de spelregels

Het Speelveld helpt u op operationeel of gebiedsniveau het meekoppelen in de praktijk toe te passen.
#samenwerken #gezamenlijke doelen #afspraken #doen

>>> 4. Maak gebruik van het Metrospel

Het Metrospel helpt u om gezamenlijk op zowel operationeel als strategisch niveau in een workshop-setting de bovenstaande aspecten te agenderen en bespreken.

#hulpmiddel #workshop #gezamenlijk #doel en middelen

1. STARTSITUATIE

Voordat u kunt meekoppelen zijn een aantal noties noodzakelijk: met wie, wanneer, waarom en op welke manier is er te koppelen?

Meekoppelen kan op stedelijk niveau én op gebiedsniveau. Hoe intensiever er op beide schalen tegelijk wordt gewerkt, hoe hoger de kans op succes.

Deze aanpak om klimaatbestendige maatregelen uit te voeren is in essentie een methodiek voor succesvol integraal en duurzaam stedelijk beheer. Er zijn altijd meerdere doelen en motieven om dit na te streven: duurzaam materiaal gebruik, lagere kosten, vergroten burgerparticipatie, etc (*zie schema*)

Bepaal uw startsituatie in drie stappen:

>>> 1. Inventariseer de betrokken of te betrekken partijen

Als initiatiefnemer voor het meekoppelen brengt u in kaart wie u wilt betrekken bij het meekoppelen.

Op stedelijk niveau zijn dat in de regel de beheersectoren binnen de gemeente, zoals riolering, wegenbeheer en groenbeheer, de waterbeheerder (in de meeste gevallen het waterschap), de nutsbedrijven en woningcorporaties. Soms komen daar op gebiedsniveau nog investeerders bij, zoals ontwikkelaars of vastgoedbeleggers. Bij het uitnodigen van de experts kunt u naast de assetmanagers ook denken aan beleidsmedewerkers,

bijvoorbeeld de wijkmanager die weet wat er op sociaal en economisch terrein speelt in het studiegebied.

>>> 2. werk aan een collectieve doelstelling

De assethouders hebben elk hun eigen opgave, ambities en risico's. Gezamenlijk dragen zij echter bij aan 'hogere doelen' in de stad. Wanneer u alle spelers aan tafel hebt, kunt u die gezamenlijke doelen benoemen en vastleggen.

Bijvoorbeeld "*een leefbare en gezonde omgeving aanbieden en voor de toekomst garanderen*" (Haarlemmermeer), of "*ruimte creëren voor inbreng van burgers in de openbare ruimte*" (Zwolle). Aan dergelijke doelstellingen kunt u de motivatie ontlenuen die nodig is voor het werken aan een gezamenlijke beheeraanpak voor de langere termijn.

Wanneer u alle spelers aan tafel hebt, kunt u gezamenlijk specifieke doelen bepalen, zoals klimaatbestendig maken van de stad. Zorg bij deze stap ook voor betrokkenheid van enkele niet-beheerders, zoals experts op het sociale of bestuurlijke domein.

>>> 3. stimuleer samenwerking

Samenwerken *binnen* overheden en bedrijven en *tussen* overheden, nutsbedrijven en vastgoedbeheerders onderling gaat over *cultuur*. Door stil te staan bij verschillen in werkcultuur vergroot u de kans op succes van de samenwerking.

Die werkcultuur wordt bepaald door de opdracht van elk organisatieonderdeel, de organisatiestructuur en begrotingsystematiek. Een cultuur van samenwerken zal sneller open staan voor meekoppelen dan een cultuur van beheersing en controle.

Door stil te staan bij werkcultuur en eventuele barrières bloot te leggen, vergroot u de kans op succes van de samenwerking. Aandachtspunten daarbij zijn:

- luisteren om te begrijpen
- maken van onderscheid tussen belangen en wensen
- maatschappelijke meerwaarde en efficiency voorop stellen

U kunt vervolgens gezamenlijk procedure afspraken maken voor de wijze waarop het meekoppelen vaste vorm krijgt op stedelijk of strategisch niveau en op operationeel en gebiedsniveau

2. DE HOEKVLAGGEN: MEEKOPPELEN OP STEDELIJK OF STRATEGISCH NIVEAU

Zorg op stedelijk of regionaal niveau voor het gezamenlijk bepalen van een samenhangende strategie voor het stedelijk beheer op de middellange termijn.

Het handboek biedt u tips over de wijze waarop dit strategisch beheer kan worden aangepakt. De vier hoekvlaggen symboliseren de basiscondities van de aanpak: samenwerking & regie, financiële condities, uitwisseling van informatie en timing van de uitvoering.

Over het algemeen geldt: hoe duidelijker de afspraken over deze stedelijke 'hoekvlaggen', hoe hoger de kans op meekoppel succes op het 'speelveld'. Maar de praktische basiscondities voor het meekoppelen zullen een fundament moeten hebben in de vorm van een filosofie of visie op het stedelijk beheer (zie STARTSITUATIE).

Is dat fundament helder, dan kunt u gezamenlijk heldere afspraken over de basiscondities maken:

- a. >>> Samenwerken & regie
- b. >>> Financiële condities
- c. >>> Informatie uitwisseling
- d. >>> Timing

a. Wijze van samenwerken en regie voeren

Meekoppelen vereist intensief samenwerken. Dat begint bij heldere, vaste overlegstructuren op stedelijk niveau. In een dergelijk strategisch overleg benoemt u lange termijn doelen en maakt u afspraken over de regievoering voor integraal assetmanagement op gebiedsniveau.

>>> Voer strategisch overleg

In het strategisch overleg komen systeemkeuzes in de netwerken op de schaal van de stad en regio aan de orde op de middellange (5-8 jaar) en lange termijn (>8 jaar). Het overleg koppelt doelen zoals het klimaatbestendig maken van de systemen aan geplande grootschalige ingrepen op gebiedsniveau. Daarmee agendeert het de meekoppel opgave voor de uitwerking (zie hoofdstuk 'Het Speelveld'). Het belangrijkste resultaat van het strategisch overleg is het gezamenlijk prioriteren van de uit te voeren werken. Daarnaast agendeert het overleg mogelijke bestuurlijke kwesties.

Ook op gebiedsniveau is het goed om de samenwerking in een duidelijke overlegstructuur te vertalen. Afstemming tussen beheerders op korte termijn vindt hier vaak al plaats (0-2 jaar). Maar vaak beperkt het doel hiervan zich tot overlastbeperking. Om synergievoordelen voldoende uitwerkingstijd te geven is het aan te bevelen om de afstemming niet alleen op de korte maar ook op de middellange termijn te organiseren (0-8 jaar).

>>> Benoem een beheerregisseur

Een door de diverse partijen benoemde beheerregisseur kan bredere doelen (waaronder klimaatadaptatie) agenderen, die leidend zijn voor de te selecteren uitvoeringsmaatregelen (bijvoorbeeld meer groen in een sterk verhard wegprofiel). De regisseur brengt het meekoppelen op gebiedsniveau in de praktijk.

De regiepartij kan een gemeente zijn, maar dat hoeft niet. Belangrijk zijn de persoonlijke competenties: de beheerregisseur kan partijen verbinden en kent de verschillende organisaties qua financiële systematiek, organisatiecultuur en bestuursvorm.

>>> Praktijkvoorbeelden

Een goed voorbeeld hiervan is de stad Deventer, waar tweemaal per jaar een overleg is met de belangrijkste assetmanagers in het stedelijk domein.

In de Haarlemmermeer is een dergelijke samenwerkingsoverleg gestart. Partijen hebben frequent overleg op de korte termijn over de afstemming van werkzaamheden en tweejaarlijks overleg op middellange termijn, waarbij ook aanzetten voor systeemkeuzes worden ontwikkeld. In het governance-model zijn uitdrukkelijk twee partijen betrokken bij de regievoering. De Gemeente en een van de netbeheerders zorgen voor de afstemmingsoverleggen (korte termijn) en meekoppeloverleggen (middellange tot lange termijn). Iedere deelnemende beheerder heeft de mogelijkheid projecten of urgenties te agenderen.

b. Financiële condities

De financiering van stedelijk beheer en onderhoud sterk is gecategoriseerd per afzonderlijke asset. Dat komt onder andere door de Nederlandse begrotingssystematiek (GBB). U kunt door deze budgetten samen te voegen klimaat-adaptatiemaatregelen slimmer financieren (financieel meekoppelen). Ook kunt u investeringen terugverdienen door lange termijn beheervoordelen of vermeden schades te begroten (life cycle voordelen).

Als een visie of filosofie over duurzaam stedelijk beheer door alle instanties gedragen wordt, kunt u deze vertalen in afspraken over de financiële spelregels die het meekoppelen in de dagelijks praktijk bevorderen:

1. Zorg voor flexibiliteit tussen sectorbegrotingen
2. Bevorder Life Cycle Costing
3. Beloon de initiatiefnemer

>>> zorg voor flexibiliteit tussen sectorbegrotingen

Het ontschotten heeft vooral betrekking op de gemeentelijke boekhouding, in sommige gevallen ook op die van het waterschap.

Per sector worden meerjarenonderhoudsplanningen opgesteld (MJOP's), bijvoorbeeld voor wegen, kunstwerken, groen, riolering, baggeren, etc.. De dekkingsbronnen zijn divers.

Budgetten voor onderhoud aan verhardingen worden voor het merendeel uit de algemene middelen gefinancierd. Gemeenten hebben een eigen bevoegdheid ten aanzien van de besteding hiervan per sector. Sommige gemeenten boeken herbestrating als eenmalige uitgave, terwijl leidinginfrastructuur in 30 jaar wordt afgeschreven.

Onderhoud aan riolering wordt gedekt uit rioolheffing. Er zijn regels over het gebruik van de rioolheffing. Gelden uit de heffing mogen niet naar de algemene middelen vloeien. Wel mag bij rioolvervanging een vastgesteld deel worden ingezet voor herbestrating.

Klimaatbestendige maatregelen overstijgen soms de sectorbegroting. Meer infiltratie via openbaar groen kan kostenbesparend zijn voor het (regenwater)riool en zou dus mede via de rioolheffing gefinancierd moeten kunnen worden. Gemeenten opereren hier verschillend in. Rotterdam bijvoorbeeld heeft de waterpleinen mede gefinancierd uit de rioolheffing, omdat de pleinen een bijdrage leveren aan het rioolsysteem.

(<http://www.rotterdam.nl/benthemplein>)

Ook tussen instanties onderling kunnen budgetten worden samengevoegd om zo gezamenlijk efficiencyvoordelen in de totale beheerketen te behalen. Een voorbeeld daarvan is de samenwerking tussen de gemeente Zwolle en Waterschap Groot Salland onder de naam RIVUS (<http://www.Rivus.nl>)

>>> **Bevorder Life Cycle Costing**

Bij een Life Cycle Cost benadering worden de aanlegkosten, de onderhoudskosten en de uiteindelijke verwijderingskosten - kortom de gehele levenscyclus - in de tijd uitgezet en teruggerekend (contant gemaakt) naar de waarde van nu. Zo'n cyclus kan afhankelijk van de technische levensduur 50 tot 100 jaar bedragen.

In deze totale Life Cycle wordt echter niet altijd rekening gehouden met effecten van klimaatverandering. Met behulp van een Climate Cost Tool (CliCo) Tool - (In concept ontwikkeld in een samenwerking door gemeente Amersfoort, Alterra Wageningen UR en SKB) - kan een indicatie worden gegeven van de extra kosten door klimaatverandering binnen de periode van de Life Cycle. Dit scenario kan vervolgens worden vergeleken met de totale kosten van een de alternatieve levenscyclus als op korte termijn ook investeringen in klimaatbestendigheid worden gedaan. Door beide Life Cycles met elkaar te vergelijken kan de afweging worden gemaakt tussen het nu nog niets doen (en daarmee het accepteren van schade door klimaatverandering in de toekomst) of al wel te investeren in aanpassingen in relatie tot klimaatverandering.

De Gemeente Nijmegen stelt in de beleidsnota 'Geef ze de (openbare) ruimte': "Bij nieuwe grote projecten gaan we de hele levenscyclus van de openbare ruimte beschouwen. Ultieme einddoel is dat de (her)inrichting van nieuwe openbare ruimte niet meer eindigt met het afronden van een planexploitatie, maar dat we gaan werken met integrale gebiedsexploitaties waarbinnen de initiële inrichtingskosten in samenhang worden berekend met de meerjarige kosten voor het beheer en onderhoud."

<http://www.rwsleefomgeving.nl/onderwerpen/dgo/publicaties/toekomstwaarde/>

bronnen: AgentschapNL (2011) Toekomstwaarde nu!, Duurzaamheid verzilveren in gebiedsontwikkeling, 2DUGO1101, AgentschapNL, Utrecht

Agentschap NL (2012) Toekomstwaarde nu! (II) De Kracht van functiecombinaties, 2DUGO1201, AgentschapNL, Utrecht

>>> Beloon de initiatiefnemer

Sommigen gemeenten brengen de kosten voor het herstel van de openbare ruimte in rekening bij de partij die een onderhoudswerk uitvoert, zoals het telecom- of drinkwaterbedrijf. Als gevolg hiervan wachten deze bedrijven af totdat de gemeente zelf iets uitvoert. Dit werkt een sterker tweerichtingsverkeer niet in de hand. Partijen kunnen ook afspreken dat de initiatiefnemer voor een werk juist beloond wordt wanneer deze aantoonbare meekoppelvoordelen kan genereren, zoals een verbeterde regenwaterafvoer via het trottoir.

Talrijke kleine investeringen voor vastgoedrenovaties kunnen worden benut voor een betere klimaatbestendigheid. Van de regenton in de voortuin tot en met het realiseren van een polderdak op een ziekenhuis, sporthal of wooncomplex. Veel renovaties doorlopen echter geen vergunningprocedure, waardoor ze onzichtbaar blijven voor gemeente en waterschap.

Met financiële prikkels kunnen private partijen worden gestimuleerd om klimaatbestendige maatregelen mee te koppelen met hun eigen investering. Denk aan subsidies voor groene daken, of korting op de rioolheffing bij aantoonbaar verminderde regenwaterafvoer.

Voor ontwikkelingen die wel vergunningplichtig zijn kan het versnellen van doorlooptijden voor vergunningverlening een prikkel zijn voor het maken van waterrobuuste plannen.

Een voorbeeld van het financieel belonen van particuliere initiatiefnemers is het project Waalweelde

(<http://www.waalweelde.nl/>)

. Particuliere (woningbouw)ontwikkelingen kunnen daar rekenen op een financiële vergoeding op het moment dat zij een bijdrage leveren aan de waterstandsverlaging.

c. Informatie uitwisseling

In de 'smart city' kunnen stedelijke data steeds beter worden gegenereerd, geïntegreerd en publiekelijk ontsloten. Met GIS systemen zorgt u voor een helder en toegankelijk totaaloverzicht van alle assetinvesteringen. Tegelijkertijd wordt het zo eenvoudiger om klimaateffectanalyses te projecteren op de voorgenomen investeringen. Kortom: de confrontatie op de kaart: waar wordt gewerkt en waar ligt een (klimaat)opgave?

>>> zorg voor een eenduidige inventarisatie

Beheerdiensten zijn vaak koploper in het werken met GPS-data en GIS-systemen. Zo is een defecte lantaarnpaal snel gelokaliseerd en vervangen. GIS wordt echter vaak onderbenut als planningtool. In Zwolle is ervaring opgedaan met het gebruik van GIS als platform voor samenwerking tussen de beheerders. Niet alleen de reeds voorgenomen investeringen in de assets kunnen - tot de centimeter nauwkeurig - worden verzameld in GIS, maar ook de nog globale wensbeelden of onderzoekgebieden.

Van essentieel belang is de koppeling van klimaateffectanalyses (bijvoorbeeld de hittestress- of wolkbreukkaart) met deze al bestaande GPS data en GIS systemen. Daarmee wordt zichtbaar: waar, wanneer en met welke voorgenomen beheers- of investeringsactiviteit een koppeling gelegd kan worden met een klimaatadaptieve maatregel. Wanneer niet wordt gekozen voor GIS als informatiecentrum kunnen afspraken worden gemaakt over

alternatieve manieren van inventarisatie en integratie, bijvoorbeeld via het uploaden naar een website

waarop verschillende bedrijven in hun eigen format hun voorgenomen investeringen en planningen per locatie aanleveren.

>>> benut GIS als openbaar communicatieplatform

Door met GIS te werken kan de continue stroom aan stedelijke investeringen op elk gewenst moment worden aangevuld of ingezien. In eerste instantie is het daarmee een effectief platform tussen gemeente, waterschap, nutsbedrijven en vastgoedbeheerders. Daarnaast kan het platform ook een belangrijke schakel in de communicatie met burgers zijn. Dat vraagt om goede afspraken over wat publieke informatie mag zijn en wat (nog) niet.

d. Timing

Kies de planning en het moment van uitvoering van klimaatbestendige maatregelen zorgvuldig. Het heeft groot effect op de investeringen.

De meeste assets kennen een onderhoudsplanung van twintig jaar of langer. De meeste uitvoeringsplanningen kennen echter een horizon van vier a vijf jaar. U heeft een belangrijke integratiekans voor klimaatbestendige maatregelen bij het prioriteren vanuit de langetermijn-onderhoudsbegrotingen naar de korte-termijn uitvoeringsplannen. In dat stadium verkent u bijtijds waar koppelingen kunnen worden gelegd met klimaatbestendig bouwen, inrichten en beheren. Daarnaast zijn door synchronisatie synergievoordelen te behalen door investeringen tussen assets onderling af te stemmen op inhoud en planning.

>>> synchroniseer de planningstermijnen

Planningstermijnen voor de uitvoering van beheer en onderhoud verschillen bijna altijd tussen de verschillende beheerinstanties. Deze varieert in de praktijk van 2 tot uiterlijk 5 jaar. In Amsterdam heeft het gemeentebestuur de wens uitgesproken naar strategisch 8 jaar-planningen te gaan.

Kleinschalige meekoppeloplossingen, zoals het kiezen van verhardingsmaterialen kosten geen extra procestijd. Zeker

wanneer deze oplossingen onderdeel uitmaken van een gemeentelijke standaard zoals het handboek openbare ruimte. Bij verdergaande systeemverbeteringen, zoals het aanpassen van een wegprofiel of het afkoppelen van een wooncomplex is het belangrijk om verdergaande procesafspraken te maken. Dat kan zijn door meer tijd in te bouwen voor het betrekken van expertise op het gebied van klimaatbestendigheid.

U kunt daarnaast ook procesafspraken maken over het synchroniseren van uitvoeringsplanningen van verschillende betrokken assets, indien de asethouders daar - om wat voor motief dan ook - de meerwaarde van zien De gemeenteplanning zou initiatiefnemer kunnen zijn richting haar stakeholders voor een dergelijke synchronisatie.

>>> creëer ruimte voor burgerparticipatie

Binnen de uitvoeringshorizon 4-5 jaar is er in beginsel voldoende gelegenheid om de inbreng van bewoners, bedrijven of maatschappelijke instanties bij een onderhoudswerk te betrekken. Het is wel zaak deze interactie bijtijds in het proces te plannen, aangezien er al snel enkele maanden tijd gemoeid is met het informeren, uitwisselen en vormgeven aan ideeën.

3. HET SPEELVELD: MEEKOPPELEN OP OPERATIONEEL OF GEBIEDSNIVEAU

Op dit operationele niveau spant het er om: lukt het om in de waan van de dagelijkse praktijk ruimte en routine in te bouwen om klimaatbestendige maatregelen mee te koppelen?

Meekoppelen wordt echt operationeel als er eenmaal een aandachtswijk is aangewezen waarin de voorgenomen investeringen in assets in kaart worden gebracht en er vanuit gebiedsgerichte doelen aan duurzame (waaronder klimaatbestendige) maatregelen wordt gewerkt.

Een vaste aanpak helpt. Onderstaand stappenplan geeft daartoe richting.

>>> 1. Inventariseer de assets en assethouders

Breng in beeld wie in persona de assethouders zijn. Maak met hen samen voor het studiegebied een inventarisatie van de voorgenomen werkzaamheden, zowel voor de concrete uitvoeringshorizon (0-4 jaar) als voor de wensbeelden op de middellange termijn (4-8 à 10 jaar). Voer indien mogelijk alle data in het gemeentelijke GIS systeem.

>>> 2. Inventarisatie van de klimaat kwetsbaarheid

Inventariseer waar het studiegebied gevoelig is voor klimaat effecten zoals droogte, grondwaterdaling, hitte, extreme neerslag of grondwateroverlast. Voeg de analyses toe aan de GIS data. Benoem prioriteiten of urgentieniveaus in de opgave.

>>> 3. Inventariseer de 'meekoppeldoelen'

Klimaatbestendig bouwen en beheren is zelden het enige meekoppeldoel. Verken gezamenlijk welke doelen op de agenda komen. Bijvoorbeeld meer groen in de wijk, verbeteren van de openbare ruimte als ontmoetingsplek, verhogen van de biodiversiteit of.....

>>> 4. Kies een goede werkvorm voor het 'meekoppelen'

Meekoppelen is gebaat bij een open werksfeer, met aandacht voor innovatie en duurzame oplossingen die deelbelangen overstijgen. Hiervoor kunnen een regulier overleg of aparte workshops worden ingericht. Organiseer bijvoorbeeld een proeftuin (<http://www.handboekproeftuinen.nl>). Belangrijk is dat de assetmanagers door hun eigen directies en besturen mandaat krijgen en worden aangemoedigd tot samenwerken.

>>> 5. Zorg voor expertises en rolverdeling

Zorg voor het adresseren van de regierol. Wie communiceert de uitkomst van het meekoppeloverleg? En wie zorgt voor opvolging van de afspraken? Maak heldere afspraken over samenwerking bij de uitvoering, vooral over het omgaan met belemmeringen zoals financiële kaders.

>>> 6. Borg de resultaten

Zorg voor een duidelijk resultaat verslag. Dat kan door de combinatie van een overzichtskaart, een schematisch overzicht waarin per asset de meekoppelvoordelen zijn geadresseerd, en

afspraken per partij over de uitwerking en onderlinge samenwerking.

>>> 7. Deel de resultaten

Wanneer de resultaten gedragen zijn door de betreffende asethouders, kunnen deze worden voorgelegd aan de opdrachtgevers voor de uitvoering en - bij de keuze voor een open planproces - gedeeld met de bewoners en bedrijven in de omgeving.

Zo is de weg geplaveid voor de stap naar de uitvoering. Er is een gezamenlijke technisch-financiële onderlegger gemaakt waarop duurzame ontwerp oplossingen voor de stad haalbaar worden.

4. HET METROSPEL EN ANDERE HULPMIDDELEN

De workshopvorm is een beproefde methode om in korte tijd gezamenlijk de belangrijkste doelen en opgaven en kansen in beeld te brengen. Essentieel is een secure voorbereiding van de workshop, bijvoorbeeld zoals is voorgesteld op deze website in 'HET SPEELVELD'. Het metrospel is speciaal ontwikkeld voor een meekoppelworkshop.

Het succes van elke workshop over klimaatbestendigheid hangt in belangrijke mate af van de 'energie' die er kan worden losgemaakt over het onderwerp. Het Handboek Proeftuinen (<http://www.handboekproeftuinen.nl>) biedt tips en suggesties voor het houden van inspirerende en resultaatgerichte werksessies. Voor het meekoppelen als specialisme is het spel de Meekoppelmetro ontwikkeld. Het spel leert de deelnemers hoe zij adaptatiekansen kunnen opsporen door de gezamenlijke investeringen te lokaliseren in plaats en tijd. Dat levert een onderlegger voor klimaatbestendige maatregelen en de globale financiering daarvan.

>>> de spelers

- Assetmanagers van de verschillende beheersectoren
- De wijkmanager (sociaal-economische inbreng)
- De beheerregisseur of projectmanager
- Spreek een rolverdeling af (spelleider, rekenaar, tekenaar)

>>> het spelbord

- Plaats de kaart van uw studiegebied in het daarvoor bestemde vak
- Maak een preselectie van mogelijke maatregelen / oplossingen, bijvoorbeeld door deze te downloaden van <http://www.groenblauwenetwerken.nl> en uit te printen op ansichtkaartformaat.
- Print de onderhouds- en investeringsfiches uit en de bijbehorende legenda.

>>> de spelregels

1. Markeer de investeringsgebieden op de kaart, bijvoorbeeld door gebruik te maken van de GIS inventarisatie.
2. Plaats de investeringfiches op de assets tijdlijn ('de metrostops op de metrolijn'), gecategoriseerd naar regulier onderhoud, groot onderhoud of vervanging. Doe dit per afzonderlijke locatie op de kaart
3. Maak een selectie van maatregelen die bijdragen aan een klimaatbestendige inrichting op de locatie(s). Kies daarbij kaarten uit het vooraf samengestelde assortiment.
4. Bepaal investeringsniveaus in ordegroottes. Is er sprake van reguliere kosten of substantiële meerkosten? Zijn er lifecycle voordelen te behalen door minder schade en minder intensief onderhoud of juist niet? Markeer dit met de daarvoor bestemde fiches.
5. Benoem de kostendragers voor uitvoering en beheer. Plaats de 'ontschotting fiches' als er de kosten uit meerdere sectorbegrotingen moeten worden gedekt.

Het spel is geen dwingend format, maar de beeldende werking draagt zeker bij aan het resultaatgericht samenwerken. Voor de procesbegeleiding van de workshops en het metrospel kan gebruik worden gemaakt van professionele externe ondersteuning. Uiteraard kunt u er ook zelf mee aan de slag!

>>> **Download HIER de template van het spel.**

www.handboekmeek

oppelen.nl/het-metrospel/

PRAKTIJKVOORBEELDEN

Assendorp, Zwolle

Assendorp is een levendige stadswijk tussen de spoorzone en de historische binnenstad van Zwolle. De wijk is op sommige locaties kwetsbaar voor extreme neerslag en hitte. Het is een wijk met een sterke sociale betrokkenheid. Er is veel vraag naar parkeerplaatsen en groen, maar weinig ruimte.

In een meekoppelworkshop zijn alle geplande investeringen voor de verschillende assets geïnventariseerd in GIS. Hierbij is GIS niet alleen gebruikt voor de weergave van ‘harde’ uitvoeringsvoornemens, maar ook voor de gewenste, nog niet begrote investeringen. Tijdens de werksessie bleek dat het ontdekken van overlap tussen de wensbeelden helpt bij het prioriteren van nieuwe werken. *“nu ik weet wat de ander belangrijk vindt, zie ik synergievoordelen”*.

Grote meekoppelkansen zijn benoemd bij het waterrobuust ontwerpen van de voorgenomen herinrichting van de stationsomgeving en het gebruiken van een gepland fietspad voor waterafvoer naar een lager gelegen park. Op de wat langere termijn worden herontwikkelingen van wooncomplexen en aanpassingen aan de spoorbaan voorzien in de oostelijke delen van de wijk. Deze kunnen worden aangewend voor waterrobuust en

hittebestendig bouwen op blokniveau en voor een betere waterafvoer van Assendorp als geheel.

De workshop maakt ook inzichtelijk dat complexrenovaties die normaliter niet vergunning plichtig zijn - en daardoor onzichtbaar blijven - toch ook op kleine schaal kansen bieden. Hetzelfde geldt voor talrijke kleine aanpassingen in de infrastructuur, zoals het vervangen van de woningaansluiting op gas of water.

Deelnemende partijen:
Gemeente Zwolle
(Beheer Groen / Grijs / Blauw)
Waterschap Groot Salland
Woningcorporatie SWZ
KPN
Enexis (energie)
Vitens (drinkwater)

adviseurs:
Urhahn Urban Design
Stadkwadraat

Rivierenbuurt, Amsterdam

Waternet is een uniek bedrijf, waarin de uitvoerende en beheerafdelingen van de gemeente Amsterdam en Waterschap Amstel, Gooi en Vecht in één organisatie zijn ondergebracht. Waternet heeft het initiatief genomen voor het stadsbrede externe programma Amsterdam Rainproof. Daarin wordt gezamenlijk gewerkt aan een regenbestendig Amsterdam, door het creëren van bewustwording, het aanreiken van handelingsperspectieven en het verankeren van denken en handelen in bestaande stedelijke veranderingsprocessen en organisaties. 'Rainproof' naar de urgentie van het verminderen van schade door regen, maar juist ook naar de waarde van al dat 'gratis' regenwater voor de stad. Water kan bijdragen aan vergroening, verkoeling, aanvulling van grondwater en doorspoelen van toilet, kortom voor het creëren van een aantrekkelijke en duurzame stad.

In de Rivierenbuurt is gewerkt met de meekoppelmeter. In een eerste werksessie is gewerkt aan bewustwording, kennismaking met het thema en de wijk. In een tweede werksessies zijn alle investeringen per asset voor ongeveer acht jaar vooruit in beeld gebracht. Daaruit zijn kansen benoemd om de openbare ruimte waterrobuuster in te richten. Op drie locaties kan dat grotendeels vanuit beschikbare financiering. Zo is er voorgesteld om een geplande herbestrating uit te voeren als 'holle weg' en een plantsoen van meer reliëf te voorzien waardoor recreatie en waterberging hand in hand kunnen gaan.

Een bijzondere kans ligt besloten in het aanpassen van de profielen van de befaamde Berlage assen, zoals de Rooseveltlaan. Hier kan de geplande vervanging van de trambaan en het riool, in samenhang met een herinrichting van de groene delen worden aangewend om in het profiel meer ruimte voor water te creëren.

Spannend in Amsterdam is de vraag wie in tijden van grote reorganisatie de regie kan voeren op de uitwerking van de voorstellen.

Deelnemende partijen:

Gemeente Amsterdam
(GVB / DIVV / Stadsdeel Zuid / DRO / IBA)
Waternet
(afvalwater / drinkwater / watersysteem)
Amsterdam Rainproof
Woning corporatie Eigen Haard

adviseurs:

Urhahn Urban Design

Haarlemmermeer

In de Haarlemmermeer werken gemeente en netbeheerders samen aan meerjarenprogramma's en klimaatadaptieve maatregelen.

Als mede-uitvinder van de Meekoppelmetro heeft de gemeente Haarlemmermeer met de netbeheerders een aantal sessies belegd om tot een gezamenlijke meekoppelstrategie te komen.

In de gezamenlijke ambtelijke bijeenkomsten zijn de afzonderlijke missies, lange termijndoelen, opgaven en werkwijzen in kaart gebracht.

Vervolgens is dit gekoppeld aan de klimaatverandering en de opgaven die iedere organisatie daarin vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid heeft, bijvoorbeeld het kunnen blijven aanbieden van gezond drinkwater door het drinkwaterleiding bedrijf.

Vervolgens zijn de gezamenlijke belangen vastgesteld en gezamenlijke doelen opgesteld.

Dit heeft geresulteerd in procesafspraken en wordt uitgewerkt tot een bestuursakkoord tussen de partijen. Daarin wordt vastgelegd dat er op zowel lange termijn doelen en investeringen als op de korte termijn ingrepen afstemmingsoverleggen zullen plaatsvinden onder regie van twee van de deelnemende partijen.

Deelnemende partijen:

Gemeente Haarlemmermeer
Drinkwaterleidingbedrijf PWN
Energie- en gasnetbeheerder Liander
Hoogheemraadschap Rijnland
Woningbouwvereniging Ymere

adviseurs:
RoyalHaskoningDHV
MBDSO

THEMATISCH VOORBEELD: AFKOPPELEN VAN REGENWATER

Om regenwater van daken (getemporiseerd) naar het open water te brengen en niet meer via het riool te lozen klinkt eenvoudig, maar vergt een inspanning van vele partijen. Op strategisch niveau zal overeenstemming moeten zijn over het afkoppelen van een gebied. Dat moet op systeemniveau mogelijk zijn of worden. Op operationeel niveau worden alle ingrepen op elkaar afgestemd.

Betrokken partijen:

Pandeigenaar

Verantwoordelijk voor zijn dak (onderhoud eens in de 15-30 jaar); moet water apart gaan aanbieden (onderhoud rioolafvoer >50 jaar)

Rioolbeheerder

Verantwoordelijk voor waterafvoer (onderhoud eens in de 30-60 jaar); voert minder water af via riool, evt. investeren in gescheiden stelsel en kolken.

Wegbeheerder

Verantwoordelijk voor veilige begaanbaarheid van de straat (onderhoud 10-30 jaar); afvoer van oppervlakkig aangeboden regenwater

Groenbeheerder

Verantwoordelijk voor veilig en leefbare groene inrichting (onderhoud jaarlijks, herinrichting >30 jaar); meer opvang voor regenwater creëren.

Waterschap

Verantwoordelijk voor peilbeheer en waterkwaliteit open water (onderhoud jaarlijks-10 jaar); watergangen vangen regenwater op en voeren af.

COLOFON

Deze tekst komt overeen met de tekst van de website

www.handboekmeekoppelen.nl

© juli 2014

Tekst en website zijn opgesteld door:

Bart Stoffels en Michiel Brouwer,

Urhahn Urban Design

MBDSO Michiel Brouwer | Duurzame Stedelijke Ontwikkeling

In opdracht van:

DeltaProgramma,

Deelprogramma Nieuwbouw en Herstructurering

Han Frankfort en Christiaan Wallet

Met medewerking van:

Gemeente Haarlemmermeer

Gemeente Zwolle

Gemeente Amsterdam

Waternet

StadKwadraat